

HOOFSTUK 4

DIE SKOOL AS 'N SAMELEWINGSVORM EN ENKELE AS= PEKTE VAN DIE VERANDERDE EN VERANDERENDE STATUS EN ROL VAN DIE ONDERWYSER IN DIE SISTEEM

I. Inleiding

Daar is reeds by meer as een geleentheid in hierdie verhandeling daarop gewys dat die begrip "status" ongekwalifiseerd 'n sogenaamde meersinnige of meerduidige term is, wat ener= syds verwys na 'n posisie binne 'n sisteem son= der inagneming van rang of stand en waarvan "rol" 'n integrale deel is, terwyl dit ander= syds kan heenwys na die algemene sosiale aan= sien van 'n persoon.¹⁾

Sosiologies gesien, is die eerste bete= kenisinhoud van die begrip "status" meer re= levant in dié opsig dat dit 'n operasionele be= grip binne die sisteembenadering is, wat saam met die begrip "rol" die posisie van 'n persoon in 'n sosiale sisteem kwalifiseer en konstitueer.

1) Cilliers & Joubert, op. cit., p. 23;
Roode, op. cit., p. 92.

Anders gestel: wanneer iemand in sosiologiese konteks of in die geselskap van sosioloë die begrip "status" gebruik, stimuleer dit onmiddellik die gedagte aan 'n sosiale sisteem waarvan dit 'n integrale komponent is.

Aan die anderkant is die sosiologie uiteraard ook geïnteresseerd in die begrip "status" in soverre dit verwys na rang of stand, m.a.w. waarby aspekte soos aansien, agting en prestige inbegrepe is en dan wel vanweë die feit dat dit 'n stratifikasionele posisie aandui. Ons samelewing is immers gestratifiseer - nou wel nie in geslote klasse of kaste nie, dan wel in oop sosiale klasse.¹⁾

Waar dit in hierdie navorsing primêr gaan om die status sowel as die rol van die onderwyser en waar "status" vanuit genoemde twee gesigspunte beskou kan word, sal in hierdie hoofstuk in aansluiting by en in ooreenstemming met die bostaande en voorafgaande, aan die volgende twee sake aandag gegee word:

1) Roode, op. cit., p. 153.

in Struktuuranalise van die skool en 'n omskrywing van die funksies;

die status en rol van die onderwyser binne die skool as 'n sosiale sisteem, met beklemtoning van die veranderde en veranderende aspekte daarvan.

II. 'n Struktuuranalise van die skool en 'n omskrywing van die funksies

A. Die Christelike skool

Die Christelike huisgesin, sowel as die voorplanting en uitbouing van die Christelike beskawing, vereis 'n Christelike skool.¹⁾

Net so min as wat 'n beskouing neutraal kan wees, net so min kan 'n skool dit wees. 'n Christelike beskawing kan nie in stand gehou word met 'n neutrale skool nie. In hierdie verband word die Christelike skool in al sy aktiwiteite beheers deur die Christelik-religieuse grondmotief: die

1) Van Wyk, op. cit., p. 7.

grondslag, doel, leerinhoud, metodes, tug, in=
rigting en beheer van die skool moet Christelik
wees. 1)

In bostaande verband bepaal die Wet op Na=
sionale Onderwysbeleid (Wet no. 39 van 1967)
dan ook o.a.: 2)

1. Die onderwys in die Republiek van Suid-Af=
rika moet Christelik van karakter wees;
2. die onderwys moet n breë nasionale karakter
hê.

Dit is in die lig hiervan dat met "skool" in
hierdie navorsing bedoel word die Christelike
skool.

- 1) De Klerk e.a., op. cit., p. 348.
- 2) Bingle. Ons lewens- en wêreldbeskouing en
Wet 39 van 1967. (In n Volk besin oor sy on=
derwys. Referate en besluite van die volks=
kongres vir opvoeding en onderwys, 29 Sep=
tember tot 2 Oktober 1969, p. 26.); Van
Wyk, op. cit., p. 1.

B. Struktuur van die skool

Van Wyk ¹⁾ gee die volgende struktuuranalise van die Christelike skool:

1. Kwalifisering

As 'n eiesoortige, Godgewilde samelewingsverband het die skool vanweë sy unieke eieaard 'n eie taak en terrein binne die tydelike werklikheid.²⁾

Omdat die skool 'n samelewingsverband is, 'n inter-menslike verband, het dit deel aan al die synswyses van die mens. Dit het 'n histories-gefundeerde eties-gekwalifiseerde funksie binne die geloofs-, etiese, juridiese, estetiese, ekonomiese, sosiale, linguïstiese, historiese, analitiese, psigiese, organiese, fisiese, ruimtelike en aritmetiese aspek.³⁾ Dit behels die volgende:

1) Van Wyk, op.cit., p. 3-5; De Klerk e.a., op. cit., p. 345-348.

2) Spier op. cit., p. 52.

3) Van Wyk, op. cit., p. 5.

a. Fundering

Dit beteken dat die skool eerstens gekwalifiseer word as gefundeerd in die historiese, aangesien dit die vrug is van kultuurontwikkeling¹⁾; dit rus dus op die historiese kennis as die fondament van kultuurvorming.

b. Bestemming

Tweedens word die skool gekwalifiseer deur sy bestemmingsfunksie wat in die etiese gesetel is - die etiese band van onderlinge kameraadskap tussen die leerlinge, die band van onderlinge gehegtheid tussen leerling en onderwyser en 'n band van getroue harmoniese samewerking tussen die onderwyser en die ouers-in-organisasie. Hierdie drie elemente - ouers, onderwysers en kinders, vorm saam die skool.²⁾

c. Intermenslike verband

Afgesien daarvan dat die skool as verband

1) Van der Walt. Kliniekskool Loopspruit. 'n Gevallestudie, p. 1.

2) Van Wyk, op. cit., p. 5.

van mense vanweë sy struktuur deel het aan al genoemde aspekte of wetskringe, is dit verder belangrik om daarop te let dat die skool met behoud van sy eie identiteit volgens struktuur en funksie, nie geïsoleerd staan nie, dog innig vervleg is met ander samelewingsverbande waarteenoor dit in bepaalde verhoudinge staan, bv. die kerk, staat en gesin.¹⁾

2. Kenmerke van die Christelike skool

Bingle²⁾ stel dit baie duidelik soos volg:

"Volgens die letter van die wet word die skool nou verklaar tot 'n Christelike inrigting en dit kan niks anders bedui as dat letterlik alles in die skool positief op die Christelike ingestel moet wees: doelstellinge, mensbeskouing, inhoud, metode, tug, organisasie, selfs die buiteskoolse bedrywighede is hieronder ingesluit."

1) De Klerk e.a., op. cit., p. 345.

2) Bingle. Onderwysontwikkeling in Suid-Afrika gedurende die afgelope dekade. (In I.B.C.-studiestuk, 22, p. 4.)

Na aanleiding van die bostaande aanhaling, omskryf Van Wyk¹⁾ die volgende kenmerke van die Christelike skool:

- a. Die Woord van God is die grondslag van die Christelike skool.
- b. Die uiteindelijke doel daarvan is die kennis van, liefde vir en die diens aan God tot Sy eer en die saligheid van die kind.
- c. Die Christelike skool handhaaf 'n Christelike antropologie of mensbeskouing. Omdat dit die mens is wat opvoed en opgevoed word, is dit van beslissende betekenis hoe die Christelike mensbeeld daar uitsien.²⁾ Die antwoord hierop kan soos volg saamgevat word:³⁾

- 1) Van Wyk, op. cit., p. 7 - 8.
- 2) Heiberg. Die grondslag van Christelike opvoeding en onderwys in Suid-Afrika. (In 'n Volk besin oor sy opvoeding en onderwys. Referate en besluite van die volkskongres vir opvoeding en onderwys, 29 September - 2 Oktober 1969, p. 34.)
- 3) De Klerk e.a., op. cit., p. 209.

Die mens is kragtens sy mens-wees geroepe en hierdie roeping realiseer in diens aan God en gehoorsaamheid aan die Goddelike ordening in die menselewe. Roeping is dus om mens te wees en mens te word volgens God se plan. Roeping beteken om op alle vlakke - ook die onderwys - te worstel teen die gebrokenheid en sonde. Roeping is om met Goddelike beginsels oral orde in die chaos te bring, d.w.s. te probeer heelmaak wat gebroke is en die uiteindelijke heelwording van alle dinge in Christus te verwag en te verkondig. Aan die wortel van die roeping lê die religieuse grondmotief.

d. Die inhoud van die Christelike skoolopvoeding bestaan uit: die kennis van God (Godsdiensoverdrig) en die kennis van die mens en natuur (ander skoolvakke). In die Christelike skool word mens en wêreld in die lig van die Heilige Skrif bestudeer.

e. Die metodiek van die Christelike skool is prinsipieel Christelik bepaal: dit berus op 'n Christelike antropologie, kosmologie en gnoseologie. Met die metodiek hang verder ten nouste saam tug en meting of toetsing.

Sonder tug is opvoeding en onderwys onmoontlik, terwyl die gereelde toetsing van die opgedane kennis d.m.v. verskeie metodes, o.a. 'n voorwaarde is vir diagnosering en remediëring.

f. Die algemene beginsels van die Christelike beskouing oor tug moet in die Christelike skool van krag wees. Die skooltug word gelei deur die Christelike liefde en dit het as oogmerk die eer van God en die behoud van die kind.

g. Die Christelike skool hou in sy inrigting en beheer die Christelike beginsels in eer.

3. Elemente van die skool

Daar is reeds op gewys dat die leidende funksie van die skool die etiese band van kameradskap, gehegtheid en harmoniese samewerking tussen leerlinge, ouers en onderwysers is. Vervolgens 'n kort omskrywing van hierdie drie kategorieë mense wat saam die skool vorm.

a. Ouers

Bingle¹⁾ meld dat die Wet op Nasionale Onderwysbeleid, Wet 39 van 1967, artikel 2(1)h aan die ouergemeenskap 'n plek in die onderwysstelsel toeken d.m.v. komitees en/of rade. Dit beteken dat die ouers hulle primêre taak kan uitoefen om kragtens hulle doopbelofte toe te sien dat die gees en rigting van die onderwys in ooreenstemming is met hulle eie.²⁾

Afgesien van die wetlike bepalings wat die ouers se medeseggenskap in skoolsake bevestig, spreek die bewustelike betrokkenheid van die belangstellende ouers by die skool vanself. Dr. A.L. Kotzee,³⁾ die huidige Direkteur van Onderwys in Transvaal, sien hierdie band tussen skool en huis so eng, dat hy van hulle praat as bondgenote. Breedt⁴⁾ meld o.a. tereg dat die gesin as die vernaamste en ingrypendste pedagogiese milieu ook tog beperk is in die

1) Bingle. Ons lewens- en wêreldbeskouing en Wet 39 van 1967, p. 28.

2) Van Wyk, op. cit., p. 4.

3) Kotzee, op. cit., p. 70.

4) Breedt. Die gesin en skool as medewerkers op die jeugterrein. Onderwysblad, 841: 33, deel LXXX, 1972.

die huidige samelewing. Dit moet voortdurend deur die skool aangevul word. Hierin vorm ouers en onderwysers tesame dan 'n gedugte span.

Ook Coetzee¹⁾ beklemtoon die verhouding tussen ouer en onderwyser as gelyke vennote in die onderwys en opvoeding van die kind. In die skool het die onderwyser dieselfde gelyke status as die ouer in die huis en eis hy tewens dieselfde gedrag en gesindheid van die kind.

In sy nuusbrief²⁾ doen die Federasie van Rapportryerskorpse n.a.v. bg. artikel in Wet 39 van 1967 'n ernstige beroep op alle ouers om die geleentheid wat deur hierdie artikel daar= gestel word, ten volle te benut en word voorts daarop gewys dat sonder die steun van die ouers ons regmatige aandeel in die bydrae wat ons tot die gees en die gesindheid van die skool moet maak, skade ly en ons onderwyspersoneel koud en afgesonderd laat in plaas daarvan dat hulle in die warmte van ons geneentheid gekoester en ge= sterk word.

-
- 1) Coetzee. Die onderwyser (III). Onderwys= blad, 827:66, deel LXXVI, 1969; Ibid., (I). Onderwysblad, 823:52, deel LXXV, 1968.
 - 2) Anon. Ouers en die onderwys. Die Rapport. Twee-maandelikse nuusbrief van die Federa= sie van Rapportryerskorpse, 5:1, 1970.

Oor die betrokkenheid van die ouers by die skool, hulle direkte belang by die onderwys en opvoeding van hulle kinders, asook die wisselwerking en samewerking tussen huis en skool as vennote en bondgenote in die onderwys en opvoeding, is die laaste woord stellig nog nie gespreek nie, dog vertrouende dat hierdie uiteensetting die taak van die ouers voldoende beklemtoon, word daarmee volstaan en oorgegaan na die volgende element van die skool.

b. Die onderwyser

Die tweede element van die skool is die onderwyser. Aangesien die skool die werksverband van die onderwyser is, hy 'n sentrale plek in die skool beklee as opvoeder, hy m.a.w. die verpersoonliking en konkretisering van die opvoeding en onderwys is en dit in hom en deur hom vergestalt word, geld alles wat omtrent die skool gesê is, ook vir die onderwyser. Hiermee word bedoel dat as daar bv. gepraat word van die verhouding tussen ouer en skool, dan is die onderwyser essensieel by die verhouding betrokke. As onderwyser verteenwoordig hy die skool, verpersoonlik hy die skool.

Die spesifieke taak waarbinne en terrein waaroor die onderwyskorps outonomie besit, is die onderrig van die kind. In die volgende afdeling van hierdie hoofstuk sal daarna verwys word as die primêre rol wat voortvloei uit die beroepstatus van die onderwyser. In die skool handhaaf die onderwyser die gesag wat hom kragtens sy outonomie toekom. Gesag is 'n fundamentele faktor by die opvoeding en onderwys. Dit impliseer 'n gesindheid en oriëntering t.o.v. lewenswaardes wat iemand die mag en bevoegdheid verleen tot die oplê van positiewe norme. Sulke persone is leiers; gesagsdraers, uit watter bron hierdie bevoegdheid ookal spruit. Die onderwyser is die enigste gesagsdraer in die skool. Soos reeds gestel, sluit die onderwyser met die skoolopvoeding so goed moontlik aan by die onvervangbare oueropvoeding, asook by die gees en rigting van die ouers, dog ondanks hierdie noue skakeling en wisselwerking, vervang die onderwyser nooit die ouer nie.¹⁾

Onderwys is nie maar net nog 'n beroep ter wille van 'n lewensbestaan nie, maar 'n roeping

1) Van Wyk, op. cit., p. 5.

wat deur daardie mense in 'n land gevolg word
 wat die toekoms van nasies help bou.¹⁾

Wanneer die status van die onderwyser in die volgende hoofstuk onder die soeklig kom, sal daar uiteraard meer omtrent die plek en taak van die onderwyser in die skool (en daare= buite) ter sprake kom; derhalwe word hier nie op al die aspekte en fasette daarvan ingegaan nie. In hierdie afdeling word volstaan met enkele kwaliteite waaroor die onderwyser behoort te beskik en te voldoen indien hy sy roeping waardig wil wees en sy rol met sukses wil ver= vul. Dit spreek vanself dat die belangrik= heid van sy werk hieruit sal blyk.

Hierdie uitsprake word met 'n twee-ledige doel voor oë hier weergegee. Enersyds wil die belangrikheid van die feit dat die onderwyser 'n besonder begaafde mens moet wees, daardeur be= klemtoon word. Die onderwys as roeping moet dus nie aan gering- of sels onderskatting blootge= stel word nie. Andersyds is die doel om te maan tot versigtigheid teen die ander uiterste. Daarmee word nie bedoel dat ons die belangrik=

1) Kotzee, op. cit., p. 19.

heid van die onderwys maklik kan oorskat nie. Eweneens is dit seker nie moontlik dat die onderwyser oorvolmaak kan wees vir sy taak en roeping nie. Aangesien die onderwys en die taak en geskiktheid van die onderwyser daarvoor ons egter almal raak, bestaan die wesenlike gevaar dat ons in die konstruering van 'n ideaal-beeld van 'n onderwyser, nie slegs idealiseer nie, dog hom op ekstremistiese wyse veridealiseer deur van die ideaal-beeld 'n fantasiebeeld te maak. Deur die toedigting van bykans bo-menslike beëgaafdhede aan die onderwyser en 'n onbereikbare normering van sy rol, word die gevaar nie slegs geskep dat hy afgeskrik kan word by die besef van sy enorme taak en verantwoordelikhede nie, dog word hy ook veel makliker blootgestel as 'n skyf voor 'n wye spektrum van kritiek, aangesien hy nie kan voldoen aan die vele verwagtinge nie. Vervolgens enkele uitsprake waarna in bostaande verband verwys is:

(1) Die goeie onderwysers is die sout van die aarde. Hulle sal 'n beslissende rol speel in die reusetoets waarvoor die Westerse beskawing te staan kom, dog daar is vertrouwe in hom, want 'n groot deel van die lig van ons huidige samelewing

is lig wat hy aangesteek het.¹⁾

(2) Die agting wat die onderwyser in Suid-Afrika geniet, is deels daaraan toe te skryf dat ons ouergemeenskappe, sedert die vroegste dae uit die onderwysgeskiedenis van ons land, die onderwyser in ere gehou het.²⁾

(3) Die onderwyser lei, onderrig, voed op, wys die rigting aan. Hy het feitlik verantwoordelikheid vir siele aanvaar, nie dat hy kan saligmaak nie, maar wel in dié sin dat God van die onderwyser, net soos van die vader of moeder, verantwoordelikheid eis, ook wat die siel betref.³⁾

(4) "Ons moet egter onthou dat ons nie slegs breinkrag nodig het nie, maar ook mense met die regte HART. Gee my liever iemand met bietjie min in die boonste verdieping, maar met die regte hart en ek is bereid om iets daar te stel."⁴⁾

1) Kotzee, op. cit., p. 19 - 24.

2) Ibid.

3) Reg. 'n Praatjie met jong onderwysers. Onderwysblad, 812:122, deel LXXIV, 1967.

4) Ibid.

(5) "In hierdie vennootskap moet die onderwyser egter die leidende rol speel. Hy is immers die geleerde man, die persoon wat akademies gevorm en professioneel vir sy beroep as opvoedkundige opgelei is en hom voortdurende op die hoogte hou... daarom verdien die onderwyser en die opvoeding van ons kinders die hoogste prioriteit wat moontlik in die staats-huishouding daaraan gegee kan word en is geld en diens wat aan die onderwys bestee word, die belangrikste en die mees winsgewende langtermynbelegging wat 'n volk kan maak ... so iets sien ons ook graag in Suid-Afrika verweesenlik word, naamlik dat die onderwys vir ons prioriteit nommer een sal wees. Ons is op pad daarheen.

Ek bring hulde aan die onderwyser wat in ons onstuimige dae 'n duidelike koers aandui. As u waarlik wil opvoed en help en lei, dan moet u die kind ken en begryp. Dit kan

alleen kom deur kennis en die toespit=
sing van u aandag, belangstelling en liefde op
elke kind persoonlik in u klas."¹⁾

(6) "Die Christen-onderwyser moet hom dit der=
halwe ten doel stel om deur sy lewe aan die kind
te toon dat die Christelike beginsels rigting=
gewend vir die mens hier op aarde is. Dit be=
teken dat dit die taak van die Christenopvoeder
is om die kind deur sy persoonlike voorbeeld
so te beïnvloed dat hy die Christelike deugde
sy eie sal maak en die Christelike normbeeld sal
lewe. Sodanige deugde is bv. liefde, blydschap,
vrede, lankmoedigheid, vriendelikheid, goedheid,
getrouheid, sagmoedigheid en selfbeheersing."²⁾

-
- 1) Toespraak deur Sy Edele J. de Klerk, Minis=
ter van Nasionale Opvoeding, by geleentheid
van die viering van die vyf-en-sewentigste
verjaardag van die Transvaalse Onderwysers=
vereniging, op 10 Mei 1968. Onderwysblad.
Driekwarteeufees-uitgawe, 825:274 - 277,
deel LXXV, 1968.
- 2) Kilian. Norme in die opvoeding. Onderwys=
blad, 834:3, deel LXXVII, 1971.

(7) "Die Christen-onderwyser is bewoë oor die kind hier voor hom; hy bied nie siellose kennis aan nie, maar homself. Sy voorbeeld, in keurige woord en onberispelike lewenswandel, wek die begeerte tot navolging. Sy billikheid, eerlikheid, harde werk, simpatie en koersvastheid inspireer tot toegewyde inspanning."¹⁾

(8) "Die onderwyser wat 'n ware opvoeder is; die vriend van die kind; wat onbesproke wandel; vir die kinders 'n navolgenswaardige voorbeeld stel; regverdig optree; pligsgetrou arbei; meester van sy vak is; in die klassituasie die volwasse leier is - so 'n onderwyser word deur ouer, kind en gemeenskap met groot agting bejeën."²⁾

Bostaande is maar enkele uittreksels om die gewigtigheid van die aard van die eise aan te toon wat spruit uit die posisie van die onderwyser. Onnodig om te sê dat dit geen maklike taak is om selfs maar aan bostaande enkele eise te voldoen nie.

1) Van Wyk, op. cit., p. 18 - 19.

2) Oom Jan. 'n Klontjie vir die kies. Die status van die onderwys. Onderwysblad, 833:259, deel LXXVII, 1970.

Onnodig ook om daarop te wys dat hieruit enkele anomalieë na vore tree wat regstelling vereis ten einde die onderwyser enigsins in staat te stel om aan hierdie verwagtinge te voldoen. Waar hierdie uittreksel in 'n sekere sin ook vele fasette van die gedragsnorme van die onderwyser uitbeeld, is dit reeds 'n sterk omlyning van die rol van die onderwyser waarna later in hierdie hoofstuk weer verwys sal word.

c. Die kinders

Die kinders is die derde element van die skool. Hulle word aan hulle onderwyser gebind deur die etiese band van trou en gehegtheid.¹⁾ Saam met die ouers konstitueer die kinders die kern van die rollestel van die onderwyser. As onmondige opvoeding is die kind aangewese op leiding en ook vatbaar daarvoor. 'n Kind word nie maar groot soos koring nie. Kinders is onderrigontvangend en onmondig. Hulle moet dus toegerus word. Die funksies wat God met die skepping aan die mens gegee het, is by die kind nog latent en moet deur die gesins- en skoolopvoeding ontplooi word.²⁾

1) Van Wyk, op. cit., p. 5.

2) Ibid.

In hierdie verband sê Johnson:¹⁾ "The process of learning is not merely one of unfolding." Die opvoedings- en sosialiseringproses van die kind verg 'n bepaalde volgorde en sistematiek. Daar is immers verskillende fases van ontwikkeling wat 'n rol speel en dit kan nie ligtelik oor die hoof gesien word nie.²⁾

Verder is die opvoeding ook normatiewe aangeleentheid. Die kind as openheid beskik oor menslike moontlikhede om aan die eis van behoorlikheid, d.w.s. die werklikheid wat behoort te wees, in toenemende mate te voldoen.³⁾ Dit plaas dus op die opvoeder die verantwoordelikheid om op 'n doelbewuste, opsetlike en stelselmatige wyse die volwassene-wordende toenemend in te lei en in te lyf by en in 'n bepaalde kultuurverband. Daarom is dit heeltemal ter sake as gesê word dat die kind in die skool, aangesien hy nie slegs lid van die rolstel van die onderwyser is nie, dog rolgeenoot binne die sisteem is, in 'n sekere sin

1) Johnson, op. cit., p. 111.

2) Ibid., p. 124 - 128; Roode, op. cit., p. 72; Mannheim & Stewart. An introduction to the sociology of education, p. 67.

3) Kilian, op. cit., p. 3.

die pligte van die onderwyser, m.a.w. sy rol, definieer. Hierby moet nog gemeld word dat die fundamenteelste norm waarvolgens die Christenopvoeder sy kind wil opvoed, die Woord van God is.¹⁾

Hiermee word volstaan wat betref die drie elemente van die skool. Daar is nie gepoog om aksente uit te deel tussen die drie nie, aangesien hulle uiteraard interafhanklik is, terwyl daar tog weens die onderwerp van hierdie navorsing ietwat vollediger stilgestaan is by die onderwyser.

C. Die funksies van die skool

Die funksies hou verband met die norme en die doel. Van der Walt²⁾ onderskei in hierdie verband tussen onmiddellike, verwyderde en uiteindelijke doelstellings. Die uiteindelijke doel van die skool is om te voldoen aan die eise van 'n Christelike lewens- en wêreldbeskouing. Dit verg 'n Christelike opvoedingsdoel, t.w. die volkome vorming en toerusting van die kind tot mens van God vir alle goeie werke volkome toe-

1) Kilian, op. cit., p. 5.

2) Van der Walt. Kliniekskool Loopspruit. 'n Gevallestudie, p. 69.

gerus. Hierdie einddoel bepaal en rig die verwyderde en onmiddellike opvoedingsdoeleindes. Die verwyderde doelstellings omvat die estetiese, etiese en filosofiese toerusting en vorming, terwyl die onmiddellike opvoedingsdoeleindes die biologiese, fisiologiese, psigologiese, sosiologiese, ekonomiese, politiese en logiese vorming en toerusting moet behels. Daar geld egter nie slegs norme vir die doel nie, maar ook vir die inhoud van die leerstof, ontspanning en vryetydsbesteding, metodes van opvoeding en onderwys, tug, evaluering, personeel, administrasie, finansiering, beheer, ens.

Die funksies van die skool is dus verspreid oor die hele spektrum van sy aktiwiteit - na binne en na buite, dog alle funksies kulmineer eventueel in die oorkoepelende opvoedingstaak wat hom openbaar in die onmiddellike, verwyderde en einddoel.

Vanweë sy struktuur is die skool dus nie opleidingsinstituut nie, alhoewel beroepsoriëntering en beroepsleiding wel behoort tot die taak van die skool. Die roeping van die mens sluit beroep in, dog is veel wyer as beroep.

Die skool is kragtens sy struktuur eerder instrument in die diens van beskawingshandhawing.¹⁾

Indien hierdie gekonsentreerde samevatting van die funksies van die skool in besonderhede ontleed word, sal dit blyke gee van die enorme omvangrykheid daarvan en wat die klimaat en milieu skep vir die konkretisering en realisering daarvan deur die onderwyser.

III. Die status en rol van die onderwyser binne die skool met beklemtoning van die veranderde en veranderende aspekte

Die vraag wat in hierdie stadium 'n duidelike en ondubbelsinnige antwoord vra, is van 'n tweeledige aard, naamlik eerstens of die sisteenadering in die sosiologie wel prinsipieel aangewend kan word en tweedens of die skool wel 'n sosiale sisteem is.

1) Van Wyk, op. cit., p. 6.

A. Kan die sisteembenadering wel prinsipieel aangewend word?

Hiermee word bedoel dat daar duidelikheid gekry moet word oor die vraag of die sisteembe-
nadering, d.w.s. die huidige konsepsie daarvan
soos wat dit tans vir sosiologiese analise aan-
gewend word en soos in die vorige hoofstuk uit-
eengesit, gerym kan word met die prinsipieel-
christelike analise van die struktuur en funk-
sies van die skool soos in die voorafgaande af-
deling van hierdie hoofstuk uiteengesit is.

Met hierdie vraag word 'n mens baie duide-
lik en daadwerklik gekonfronteer met 'n stel-
linginname t.o.v. Christelike teenoor neutrale
wetenskapsbeoefening, wat op sigself 'n verhan-
deling in beslag kan neem. Die vraag, nl.
of daar prinsipieële gronde bestaan vir die ver-
werping van die sisteembenadering as analitiese
metode vir die bestudering van 'n sosiale sis-
teem soos byvoorbeeld die skool, behoort, indien
die saak korrek ingesien word en met die regte
ingesteldheid benader word, geen probleem op te
lewer nie. Indien die skool wel 'n sosiale sis-
teem is, spreek die antwoord vanself. Ten ein-
de die aangeleentheid in perspektief te plaas,

word die volgende voorbeelde gebruik:

Die liggaam van die ongelowige mens is as sisteem immers ook 'n liggaam en by die bestuering van die struktuur en funksies van gelowige en ongelowige mense, word immers nie tussen metodes gediskrimineer nie. Die verskil lê by die norme en die doel en dan veral die uiteindelijke doel wat die koers van die onmiddellike en verwyderde doel bepaal. Die onderskeiding word dus medebepaal deur 'n ingesteldheid wat die vrug van 'n lewens- en wêreldbeskouing is en hierdie ingesteldheid dien as lanseerbasis vir die wetenskaplike, m.a.w. dit behels 'n eindbestemming, 'n einddoelwit, asook 'n vertrekpunt, en hierdie twee is wederkeriglik bepaald.

Die sisteembenadering gee wel erkenning aan die norme, m.a.w. dit erken die betekenis en rol van norme. Al verklaar Johnson¹⁾ ook t.o.v. die sosiologie: "It is nonethical; that is, sociologists do not ask whether particular social actions are good or bad; they seek merely to explain them," is die

1) Johnson, op. cit., p. 2.

Christelike wetenskaplike nogtans dankbaar dat hy van beide uitsprake gebruik kan maak in die sisteembenadering van die sosiologie. Die Christenwetenskaplike klee uiteraard die norme en doelstelligs in ooreenkomstig die eise van die Woord van God, dog dit beteken hoegenaamd nie dat die struktuur en werking van sosiale sisteme nie volgens 'n bepaalde erkende metode waarteen geen prinsipiële besware ingebring kan word nie, bestudeer mag word nie. Die Christen is dankbaar dat God in Sy algemene genade ook ongelowige mense gebruik om metodes, middele en instrumente daar te stel wat deur die gelowige in diens van Sy koninkryk aangewend mag word.

Die sisteembenadering kan dus met groot vrug deur die Christenwetenskaplike gebruik word vir die bestudering van enige Christelike sisteem: gesin, kerk, skool ens., sonder 'n miskiening van die Christelike aard, doel, inhoud, fundering, bestemming en funksie daarvan.

Wat meer is, vir die Christelike samelewing behoort daar geen spanning te bestaan tussen Christelike gesin of Christelike kerk en wêreld (die staat, die skool, die universiteit) nie.¹⁾

1) Heiberg, op. cit., p. 50.

B. Is die skool 'n sosiale sisteem?

In die vorige hoofstuk is o.a. gemeld dat 'n uiteensetting van die sosiale sisteem noodsaaklik is vir die daarstelling van 'n analitiese raamwerk waarbinne die skool geplaas kan word ten einde die ooreenstemmende kenmerke te kan ontbloot. Ter uitskakeling van 'n onnodige oorvleueling sal in hierdie toepassing derhalwe slegs daardie strukturele en funksionele kenmerke van die skool uitgesonder word wat as voldoende motivering kan dien vir die uitgangspunt dat die skool wel 'n sosiale sisteem is met aanduiding van die funksionering van statusse en rolle daarbinne.

1. Organisasie

In die onderskeiding tussen sosiale groep en sosiale sisteem, soos tevore reeds gestel, kan dit aanvaar word dat die sosiale groep 'n sosiale sisteem het.¹⁾ Die sisteem is die abstrakte, bindende faktor of element van die groep en kan bestaan onafhanklik van spesifieke personeel. Dit kan dus 'n sisteem van "vakante"

1) Kyk hfst. 3.

posisie wees.

Indien die skool nou eerstens as groep ge= kwalifiseer moet word, is dit 'n organisasie waardeur die onderwys gesistematiseerd geskied. ¹⁾ Die skool voldoen aan die kenmerke van 'n orga= nisasie soos bv. arbeidsverdeling of roldiffe= rensiasie, die nastrewing van bepaalde doelein= des, die rangskikking van persone in 'n bepaal= de magshiërargie, die vervanging en verplasing van personeel ens. ²⁾ Die organisasie is der= halwe burokraties ingerig met die oog op doel= bereiking. Hierdie enkele kenmerke van die or= ganisasie word vervolgens nader toegelig.

a. Burok^orasie

Die begrippe "organisasie" en "burokra= sie" staan in so 'n noue assosiasie met mekaar dat sommige skrywers hulle as sinonieme ge= bruik. ³⁾ Hodgkinson ⁴⁾ wys daarop dat 'n alge= mene klag teen burokratiese organisasies die

1) Roode, op. cit., p. 192.

2) Cilliers & Joubert, op. cit., p. 101-102.

3) Swift. The sociology of education, p. 37.

4) Hodgkinson. Education, interaction and social change, p. 31.

gebrek aan effektiwiteit is, dog wys terselfdertyd daarop dat die klagte gewoonlik nie gemaak word t.o.v. die produksie van goedere en die lewering van dienste nie, dog t.o.v. die groot hoeveelheid papierwerk wat gewoonlik afgehandel moet word. In die tweede plek wys hy daarop dat die groot probleem i.v.m. die burokratiese organisasie die feit is dat daar geen doeltreffender plaasvervanger vir die burokrasie bestaan nie.

Die burokratiese aspek van organisasies gee om meer as een rede dikwels aanleiding tot ontwrigting en ontevredenheid. Die handhawing van reëls ter wille van reëls, laat dikwels die ware doel van die organisasie verdwerg of verdwyn.¹⁾ Dit ontaard dus in 'n onverkwiklike burokratisme en hierdie starre reglementering ontnem die noodsaaklike dinamiese aan die organisasie of sisteem. Dit demp inisiatief en eksperiment. Ook die skool is van hierdie bedreiging nie gevrywaar nie en in gevalle waar die onderwyser en sy posisie die slagoffer word van onbuigsame reëls en regulasies, gee dit aanleiding tot onvergenoegdheid. Verantwoordelike vryheid daarenteen, gee aanleiding tot

1) Cilliers & Joubert, op. cit., p. 103.

eksploitasie, dinamiek en vitaliteit. Dit verleen 'n noodsaaklike soepelheid aan die sosiale sisteem van die organisasie, waaruit verhoogde produktiwiteit gebore word.

Banks¹⁾ waarsku soos volg teen burokra=tisme in die skool: "It must also be noticed that the growth of bureaucratic elements in education is not the only hindrance to the de=velopment of professional autonomy". Wat die vraagstuk van professionaliteit in die on=derwys betref, word die hele aangeleentheid in die volgende hoofstuk in oënskou geneem.

b. Leierskap

Die vraag na hoe spesifieke persone gese=lekteer word om die verskillende posisies in die magshiërargie in organisasies te vul, bring die verskynsel van leierskap na vore.

Alhoewel Weber²⁾ beweer dat die burokra=sie uit hiërargiese posisies of ampte bestaan

-
- 1) Banks. The sociology of education, p. 163.
2) Edgar. Social foundations of education, p. 101.

en dat die gesag aan die amp gekoppel is en nie aan die persoon in die amp nie (dat gesag derhalwe amptelik is) behels hierdie formele magtiging dus wel gesag, dog nie noodwendig leierskap nie.¹⁾ Leierskap is 'n persoonlikheidskenmerk en nie 'n ampskenmerk nie. Siende egter dat die amp eers dinamiese betekenis kry wanneer 'n persoon dit beklee, d.w.s. sodra die rol van die amp of posisie deur 'n persoon vervul word, is die persoonlikheid nie van die rol te skei nie.²⁾ Dit maak dus wel saak wie 'n amp bekleed en 'n rol vervul. Die volgende onderskeiding werp enigsins meer lig hierop.

c. Informele verhoudings

Cilliers en Joubert³⁾ vestig die aandag in bostaande verband ook nog daarop dat, vanweë die feit dat daar ook informele verhoudingsstrukture in organisasies bestaan, hieruit informele leierskap kan ontwikkel by persone wat nou wel nie gesagsposisies in die organisasie beklee nie, maar andersyds oor die nodige per-

1) Cilliers & Joubert., op. cit., p. 110.

2) Schneider, op. cit., p. 141.

3) Cilliers & Joubert, op. cit., p. 111.

soonlikheidseienskappe van leiers beskik.

Voorbeelde hiervan is legio- ook in die skool, waar dit kan gebeur dat gewone assistent- onderwysers groter lojaliteit en onderhorigheid teenoor bv. die vise-hoof of adjunk-hoof openbaar as teenoor die hoof a.g.v. lg. se gebrek aan leierskap of e.g. se besondere begaafdheid t.o.v. leierskap.

- d. Die probleem van verandering binne die burokrasie

Hodgkinson¹⁾, in sy uiteensetting van die verband tussen die burokratiese struktuur en persoonlikheid, bring n.a.v. Merton se bespreking van burokrasieë, twee verhelderende gedagtes na vore indien dit van toepassing gemaak word op die probleem van verandering in die onderwys.

Die eerste hiervan noem hy "trained incapacity" en die tweede "means becoming ends". Met "trained incapacity" word eenvoudig bedoel 'n versterkte en irrasionele tradisionalisme wat geestelike blindheid in die hand werk t.o.v. veranderde omstandighede. Dit is die neiging om voort te gaan met 'n bepaalde handelswyse

1) Hodgkinson, op. cit., 38 - 39.

omdat dit in die verlede suksesvolle responsie uitgelok het, terwyl die omstandighede wat die responsie in die verlede suksesvol gemaak het, sedertdien verander en wel deeglik in aanmerking vir vernuwing, dinamiek en vitaliteit ge= neem moet word.

Die tweede gedagte, nl. "means becoming ends" spreek vir sigself en in 'n sekere sin is reeds daarna verwys.¹⁾ Dit is die neiging om persoonlike en emosionele waardes te koppel aan roetinehandelinge, d.w.s. die neiging om toe te laat dat konformering aan institusionele middele persoonlike doelwitte word. Die hedendaagse toename in spesialisasie en roldifferensiasie tesame met "trained incapacity", dra daartoe by dat die omvattende, globale doel van onder meer die skool met sy onderwys en opvoeding, uit die oog verloor word. Meer klem word dikwels op perifere middele tot die doel gelê as op die doel self. Dit gee aanleiding tot ontwrigting en frustrasie wanneer sekere belangegroepes in die organisasie meer daarop ingestel is om sekere aspekte van die organisasie

1) Kyk p. 200.

te handhaaf as wat hulle probeer om die werklike doelstellings te realiseer.¹⁾ In die skool kan dit bv. gebeur dat aan fondsinsamlingsveldtogte onrealistiese hoë prioriteit verleen word of selfs aan sekere buiteskoolse aktiwiteite. Dit stel gepaardgaande hoë eise aan onderwysers en leerlinge. 'n Oordrewe buitengewone belangstelling in newemiddele en tydsbesteding daaraan kan aanleiding gee tot die verabsoluttering van middelmatige en neweskikkende sake in die onderwys.

2. Die posisie van die onderwyser

Vir die volledige toepassing van begrippe word na die vorige hoofstuk verwys waarin 'n omlyning van die sosiale sisteem gegee is.²⁾ In hierdie gedeelte sal slegs klem gelê word op die status en rol van die onderwyser in die skool.

Durkheim³⁾ maak die volgende stelling:
"Education is a social thing; that is to say, it puts the child in contact with a given society,

1) Cilliers & Joubert, op. cit., p. 103.

2) Kyk hfst. 3.

3) Durkheim, op. cit., p. 31.

and not with society in general."

Brembeck¹⁾ sluit soos volg daarby aan:
 "We have said repeatedly that learning is a social process. The social system of the school is its social process." In die skool as 'n sosiale sisteem, dus, is die maatstaf dat die posisie van die onderwyser bepaal word deur sy status, rol en norme wat vir die professie gestel word.

a. Status en rol van die onderwyser

Om redes reeds genoem²⁾, word hierdie twee aspekte van die posisie van die onderwyser gesamentlik bespreek. Soos in hoofstuk 3 aangetoon, behels die onderwyser se status die posisionele en sy rol die professionele aspek van sy posisie. Sy status behels sekere regte en voorregte en sy rol impliseer sekere pligte en verantwoordelikhede. Die meeste skrywers³⁾ gebruik egter die woord status om

1) Brembeck. Social foundations of education, p. 342.

2) Kyk hfst. 3.

3) Vgl. o.a. Chinoy, op. cit., p. 37; Roode, op. cit., p. 92.

na die onderwyser se posisie te verwys, d.w.s. sonder byhaling van die begrip posisie in onderskeiding van status as 'n faset van posisie. Daarom, ten einde moontlike verwarring te voorkom, sal "status" hier dienooreenkomstig gebruik word, d.w.s. in aanduiding van die posisie van die onderwyser binne die skool, of beter gestel, binne die sosiale sisteem van die skool.

Die onderwyser, soos trouens enige ander lid van die samelewing, vervul baie rolle in ooreenstemming met die vele statusse wat hy in sy private en openbare lewe beklee,¹⁾ omdat hy daarmee in vervlegting is.

b. Die rolstel van die onderwyser

Die aard van die onderwyser se beroep plaas hom in die spesiale posisie van 'n gekompliseerde rolstel te hê, i.v.m. sy beroep alleen. Met rolstel word bedoel al die persone in posisies met wie die onderwyser vanweë sy beroepstatus as onderwyser in wisselwerking tree.²⁾

1) Ottaway, op. cit., p. 185.

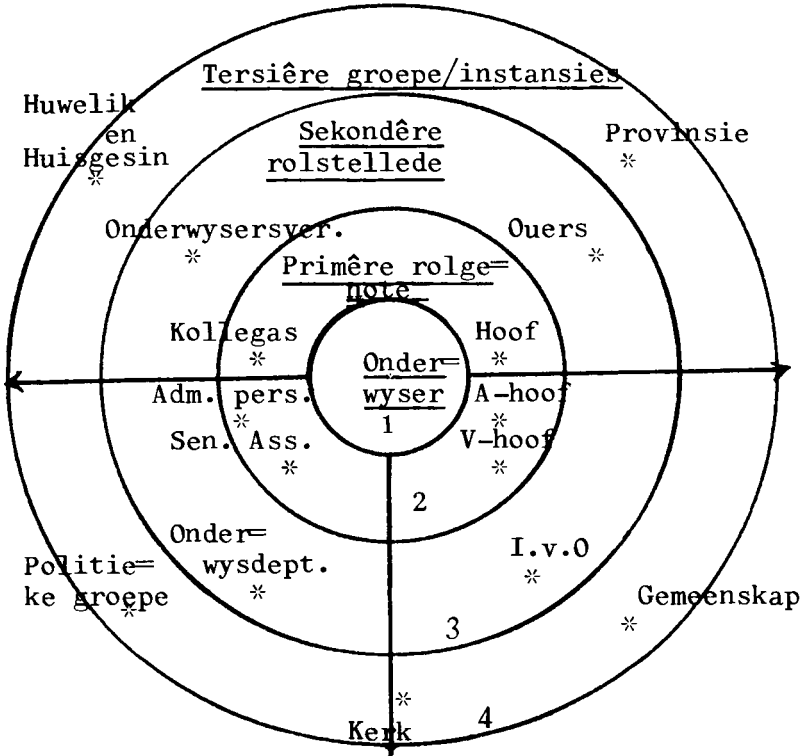
2) Kyk hfst. 3; Anderson. Teaching in a world of change, p. 109 - 130.

Dit is aan die ander kant wel so dat elke mens in ons hedendaagse samelewing in toenemende mate lid van meer as een groep is, d.w.s. meer as een status bekleed, dog dit is nie altyd so dat die verskeidenheid van statusse in verskeie groepe, organisasies en sisteme direk weerklank vind in sy beroepstatus nie. Wat die onderwyser betref, is dit egter juis só dat sy lidmaatskap van verskillende groepe, determinante van sy beroepstatus is of dit in die een of ander opsig raak.¹⁾ Hierdie verskynsel maak die beroepstatus van die onderwyser besonder kwesbaar.²⁾

-
- 1) Cilliers & Joubert, op. cit., p. 217.
 2) Kyk hfst. 2.

FIGUUR 2

Illustrasie van die primêre, sekondêre en tersiêre rolstelle van die onderwyser¹⁾

1) Figuur met gegewens opgestel deur die navorsers.

Figuur 2 hierbo illustreer die primêre, sekondêre en tersiêre rolstelledede van die onderwyser in konsentriese sirkels. Die binnesirkel verteenwoordig die onderwyser, terwyl die twee

de sirkel sy primêre rolgenote insluit, d.w.s. diegene met wie die onderwyser voortdurende vanweë sy beroep in wisselwerking is. Die derde sirkel sluit die sekondêre rolstelledede in, d.w.s. diegene wat ook wel die rolstel van die onderwyser konstitueer, dog met wie hy van tyd tot tyd (gewoonlik ampshalwe) in kontak kom. Die buitesirkel bevat daardie groepe en instansies waarvan die lidmaatskap van die onderwyser ook wel 'n effek op sy status as onderwyser het, dog nie ontstaan vanweë sy beroepstatus nie.

Die tweede sirkel van bostaande diagram is in der waarheid niks anders as die formele sosiale sisteem van die skool, wat bestaan uit formele posisies, die status- en rolverhoudinge daartussen en die interaksie tussen die individue wat hulle beklee nie.¹⁾

Vir elk van hierdie status-rol-verhoudings geld norme wat die gedrag van die onderwyser daarbinne voorskryf.²⁾ Ook die gemeenskap

1) Brembeck, op. cit., p. 343.

2) Bekker. Aspekte van die organisasie en administrasie van die Transvaalse openbare onderwys, p. 181 - 192.

word genoem, waarmee nie bloot die ouergemeen=
 skap bedoel word nie, maar ook die breëre al=
 gemene gemeenskap waarin die onderwyser ook
 'n posisie bekleed en wat immers sekere eise aan
 die onderwyser stel, siende dat onderwys 'n
 diens aan die gemeenskap is en waarby alle men=
 se belang het en baat vind. Inderdaad bestaan
 daar 'n funksionele verhouding tussen die skool
 met sy onderwys en die samelewing.

Die logiese wat uit so 'n wye rolstel
 voortvloei, m.a.w. die logiese wat kan ont=
 staan wanneer die individu aan die eise van
 só veel rolle moet voldoen, is wrywing, frus=
 tasie, konflik en eventuele afwyking van al die
 of sekere norme van verskillende rolle. Daar=
 aan word vervolgens kortliks aandag gegee.

c. Rolkonflik en afwyking

Rolkonflik ontspruit uit onversoenbare of
 botsende rolverwagtings.¹⁾ Dit kan ook ont=
 spruit uit die gaping wat bestaan tussen die
 onderwyser se eie rolbegrip en die begrip wat

1) Johnson, op. cit., p. 33; Brembeck, op.
 cit., p. 360; Musgrove & Taylor. Society and
 the teacher's role, p. 43 - 58.

andere aan sy rol heg. "The teacher's job is ill-defined and open to a variety of interpretations, in consequence teachers experience 'role conflict'!"¹⁾

Hierdie konflik tree die sterkste na vore a.g.v. die onverenigbaarheid tussen die volgende fasette of aspekte van die onderwyserse rol(le): rolstel, rolverwagtinge, rolbegrip of -opvatting en rolpretasie. Brembeck²⁾ stel dit soos volg: "A teacher may see his role in one particular way, the principal in another way, the superintendent in yet another". Hierdie lys kan uiteraard uitgebrei word om elke lid van die rolstel van die onderwys en les bes, die man op straat, in te sluit. Dit sluit ook aan by die reeds genoemde kwesbaarheid of blootgesteldheid van die status en rol van die onderwyser. Dit, tesame met die geweldige hoë eise wat die norme vir die doel van die onderwys stel³⁾, plaas die onderwyser in 'n dikwels ietwat onbenydenswaardige posisie.

1) Musgrove & Taylor, op. cit., p. 43.

2) Brembeck, op. cit., p. 361.

3) Kyk par. II.B.3.b van hierdie hoofstuk.

Sommige van hierdie konflikterende eise is sogenaamd intern van aard, d.w.s. hulle is "ingebou" in of onvermydelik deel van die verwagtings van die onderwyser se status-rol en die versoening van hierdie eise verg 'n besondere gawe. "The teacher, for example, must be both friend and judge of his students."¹⁾

Dit gaan dus hier om verskillende gesindhede en houdings wat hy in verskillende situasies moet openbaar. Hierdie verskynsels illustreer miskien die begrip "rol" ook die duidelikste en impliseer dat die onderwyser wat bv. nie hierdie genoemde twee rolle van vriend en regter met sukses kan vervul nie, d.w.s. hy wat nie op die regte tydstip konformeer aan die norme van die korrekte rol nie, in sy rolprestasie misluk.

Wat die uitslag van rolkonflik betref, is daar reeds aandag aan gegee.²⁾ Dit is uiteraard nie vir een mens altyd moontlik om botsende rolle te vervul nie. Op die lang duur

1) Brembeck, op. cit., p. 360.

2) Kyk hfst. 3.

word dit onhoudbaar om meer as een "persoon=
likheid" te openbaar. Afgesien van die span=
ning en frustasie vir die onderwyser, moet hy
eventueel een van die rolle laat vaar of een
van die normkomplekse verwerp of ten minste 'n
versoening bewerkstellig deur die verwerping
van sommige van die konflikterende norme.¹⁾
Dit is in hierdie verband verder interessant
om daarop te let dat een van die belangrike
komponente van die rolstel van die onderwyser
wat dikwels aanleiding tot wrywing en konflik
gee, juis die ouergemeenskap is a.g.v. die
feit dat ouers dikwels voorskriftelik begin
raak oor wat die onderwyser in sy klas behoort
te doen en wat nie.

Van der Walt²⁾ haal Willard Waller in
hierdie opsig soos volg aan: "Parents and
teachers are natural enemies, predestined
each for the discomfiture of the other,"
en erken dat, alhoewel Waller die saak da=
rem baie sterk stel, daar tog 'n element van
waarheid in is. Edgar³⁾ wys in hierdie ver=
dering op die feit dat die onderwyser dikwels
aanleiding tot konflik gee deur die verwerping
van sommige van die konflikterende norme.

1) Parsons, op. cit., p. 280.

2) Van der Walt. Die taak van die ouerge=
meenskap in die onderwyssituasie. Onder=
wysblad, 837:207, deel LXXVIII, 1971.

3) Edgar, op. cit., p. 96.

band daarop dat Getzels & Guba drie besondere bronne van konflik by onderwysers geïdentifiseer het, nl. eerstens dat van onderwysers verwag word om 'n lewenstandaard en kulturele smaak te bereik waarvoor hulle salarisse ontoereikend is; tweedens, beperkings op gemeenskapsdeelname, asook die kanalisering van hierdie deelname in bepaalde rigtings; derdens die openbare gewilligheid om aan die onderwyser m.b.t. die inhoud en prosedure van sy werk te dikteer en wat deur die onderwyser gesien word as in stryd met sy idee van professionele bevoegdheid.

d. Die uiteenlopendheid van die rolle van die onderwyser

In 'n sekere sin is in die voorafgaande paragraawe oor rolkonflikte reeds hierna verwys as een van die belangrikste bronne van rolkonflik. Die beroepstatus van die onderwyser gee oorsprong aan 'n ryke verskeidenheid rolle.¹⁾

"He is, as it were, in between the world of youth and the adult world, trying to meet the claims of his pupils while reconciling them

1) Ottaway, op. cit., p. 186 - 189.

with the expectations of their parents, and relating both to the needs of society at large.¹⁾

Ottaway²⁾ gee die volgende kort uiteensetting van die hoofrolle van die onderwyser:

(1) Die onderwyser as 'n akademiese spesialis

Dit is sy tradisionele rol as kenner en meester van sy vak.

(2) Die onderwyser ~~as~~^{as} metodoloog

Dit sluit aan by die vorige. Die onderwyser moet sy kennis op 'n geordende wyse met 'n vooropgesette doel aan die leerlinge kan oordra.

(3) Die onderwyser as karaktervormer

As opvoeder moet die onderwyser kennis dra van en insig hê in die persoonlikheidsontwikkeling en vorming en geestelike behoeftes van die kind.

1) Ottaway, op. cit., p. 186.

2) Ibid. p. 186 - 189.

(4) Die onderwyser as lid van die personeel

Hy is as onderwyser enersyds lid van die statushiërargie van die skool en andersyds ook lid van die hele onderwyssisteem. Hierin moet hy die rolverwagtings wat in geskrewe of in ongeskrewe vorm voorgeskryf is, aanleer deur ervaring.¹⁾

(5) Die onderwyser as lid van die gemeenskap

Die onderwyser beklee ook 'n algemene sosiale posisie waarin van hom verwag word om 'n sekere standaard te handhaaf, sowel as 'n bepaalde lewenswandel. Hy verteenwoordig die volwasse gemeenskap wanneer hy met kinders te doen het en dit stel sekere eise t.o.v. voorbeeld, voorkoms, taalgebruik, maniere, literatuursmaak, tipe en aard van ontspanning ens.

Hierdie is maar 'n beperkte lys van rolle wat voortspruit uit die status van die onderwyser. Onderwysers vervul ook dikwels een of meer van die volgende rolle wat almal

1) Musgrove & Taylor, op. cit., p. 44.

voortspruit uit sy beroepstatus: kollektant, konsertmeester, busbestuurder, tuinier, welsynwerker, sieketrooster, Voortrekkeroffisier, toervader, kapelmeester, sportafrigter, reklame-agent, speurder en regter.

'n Kwelvraag wat n.a.v. die bostaande ontstaan, is of al die genoemde rolle werklik integrale dele is of behoort te wees van die beroepstatus van die onderwyser.

e. Statuskonflik

Wanneer 'n persoon se status in 'n bepaalde groep hom verhinder om te konformeer aan die norme wat sy status in 'n ander groep meebring, verkies sommige skrywers¹⁾ om daarna te verwys as statuskonflik, terwyl rolkonflik ontstaan vanweë botsende rolle wat ontspruit uit een en dieselfde status van die individu. Ander skrywers²⁾ verwys na albei hierdie gevalle van konflik as rolkonflik wat as wisselvorme aanvaar word.³⁾ Dit blyk egter wenslik te wees om van statuskonflik te praat wanneer die

1) Roode, op. cit., p. 97.

2) Johnson, op. cit., p. 33.

3) Kyk hfst. 3.

konflik werklik ontstaan vanweë die bekleding van verskillende statusse in verskillende groepe of verbande.

Wat die onderwyser betref, meld Roode¹⁾ bv. dat hy as burger van 'n demokratiese staat geregtig is om bepaalde politieke sienswyses te huldig en openlik te verkondig. In sy status as onderwyser word hy egter nie toegelaat om hierdie sienswyses in sy klaskamer te lug nie. In hierdie geval bestaan daar dus konflik tussen die onderwyser se status as burger en as onderwyser. Insgelyks kan statuskonflik ontstaan a.g.v. 'n onderwyser se godsdienstige status. Dit kan gebeur dat die onderwyser vanweë sy godsdienstige status verbied word om te konformeer aan die norme van sy beroepstatus deur bv. op Saterdag deel te hê aan buitemuurse aktiwiteite. Die hoof van 'n skool kan dit ook bv. aan 'n onderwyser opdra om 'n bepaalde vorm van vermaak of ontspanning te reël en aan te bied, terwyl die onderwyser vanweë sy godsdienstige status nie sy weg oopsien om die opdrag uit te voer nie. Die gevolg is konflik, wrywing en on-

1) Roode, op. cit., p. 97.

aangenaamheid. Cilliers & Joubert¹⁾ meld te= reg dat ook die verwagtings selfs van persoon= like vriende, gesinsrolle en lidmaatskap van plaaslike gemeenskapsorganisasies in die ge= val van skoolpersoneel, bronne van rolkonflikte kan wees. By implikasie is in aansluiting hier= by reeds gewys op die uitwerking van huwelik= status, asook sekere toegeskrewe statusse van die onderwyser, soos geslagstatus en ouder= domstatus op sy beroepstatus.²⁾ Al hierdie statusse van die onderwyser laat sy beroep= status nie onaangeraak nie.

C. Enkele faktore wat werksaam was en is t.o.v. die veranderdheid en veranderlik= heid van die status en rol van die blan= ke onderwyser in Suid-Afrika

In die voorafgaande gedeelte van hierdie hoofstuk is gepoog om 'n omlýning te gee van die kompleksiteit van die status en rol van die onderwyser soos dit tans daar uitsien. In hierdie afdeling sal enkele faktore bloot= gelê word wat die status en rol van die on=

1) Cilliers & Joubert, op. cit., p. 217.

2) Kyk hfst. 3.

derwyser aan verandering blootstel en derhalwe 'n bydrae tot die huidige situasie gelewer het.

Die onderwys is sonder twyfel 'n uiters sensitiewe skaal of barometer waarop die geringste veranderinge t.o.v. kultuurpatrone en waardesisteme geregistreer word. Ook en veral Suid-Afrika was en is in hierdie opsig geen uitsondering nie. Indien nou hierby in ag geneem word dat "the world is today passing through an era of transition - changes are taking place in the cultural environment, bringing with them new orientations in education",¹⁾ kan geredelik verstaan word dat voortdurende verandering en aanpassing in die onderwys derhalwe onafwendbaar is.

Slegs drie, dog drie ingrypende en omvattende algemene interverwante kategorieë van faktore wat te make het met die verandering t.o.v. die onderwyser se status en rol sal bespreek word, nl. maatskaplike differensiasie, verstedeliking en sosiale verandering.

1) Kandel. The new era in education, p. 49.

1. Maatskaplike differensiasie

a. Definisie

Banning¹⁾ definieer maatskaplike differensiasie as "de oorgang van éénsoortigheid tot meersoortigheid."

Van Dijk²⁾ omskryf die differensiasieproses as die proses waardeur 'n samelewing wat in die komplekse eenheid van sy organisasie alle of meerdere reële menslike verbandsverhoudinge as sy eie onselfstandige dele omvat en as homogene eenheid al die funksies verrig, verander tot 'n gedifferensieerde samelewingstipe waarin hierdie verskeidenheid funksies deur afsonderlike verbande verrig word.

Differensiasie dui dus op 'n grootskaalse funksieverdeling en spesialisasie in die samelewing, wat die resultaat is van beskawings- en kultuurontwikkeling met weer die gevolg dat 'n groot verskeidenheid groepsvorme en instansies hulle op gespesialiseerde wyse op bepaalde lewensterreine toespits.

1) Banning, op. cit., p. 229.

2) Van Dijk, op. cit., p. 93 - 94.

b. Die verloop van die differensiasieproses
in Suid-Afrika

Oor die hele wêreld heen, so ook in Suid-Afrika, veral weens 'n verskeidenheid aktiewe meewerkende faktore wat later genoem sal word, het die differensiasieproses hom veral gedurende die afgelope 50 tot 100 jaar met drastiese felheid voltrek.

In Suid-Afrika is die sogenaamde funksieverlies van die huisgesin een van die belangrikste en verreikendste voortvloeiels van die differensiasieverskynsel. Duvenage¹⁾ wys in hierdie verband o.a. daarop dat talle sosioloë die tendens van funksieverlies van die huisgesin in die moderne tyd baie sterk beklemtoon. Die opvoedingsfunksie van die vroeëre eens patriargale gesin is grotendeels oorgeneem deur die koshuis en die skool. So ook die ontspanning en vryetydsbesteding wat vroeër deur die gesin verskaf is.

1) Duvenage. Christelike lewenstyl in ons kulturele lewe met besondere verwysing na die huisgesin. Handhaaf, 5:12-17, 1971.

Cronjé¹⁾ wys daarop dat die huisgesin in die ou dae 'n belangrike kultuurgemeenskap was. Ook hierdie kulturele aktiwiteite is in 'n groot mate sedertdien na die skool oorgedra. Die huisgesin is ook tans veel minder 'n gesagsgemeenskap. Die houvas van die ouerlike gesag word geringer. Gevolglik neem die skool en daarmee saam dus die onderwyser die gesagsfunksie in toenemender mate oor. Dit plaas uiteraard 'n groter verantwoordelikheid op die status en rol van die onderwyser en dra in berekenbare mate by tot die gekompliseerdheid van sy posisie.

Die huisgesin is nie meer arbeidsgemeenskap en opleidingsgemeenskap nie.²⁾ Die skool, d.w.s. die onderwysers, moet die kind toerus vir die lewe. Dit verklaar insgelyks die verwikkelde rolstel en -struktuur van die hedendaagse onderwyser enigsins. Die ouers is dikwels nie meer in staat tot gesagshandhawing t.o.v. hulle kinders nie, dog stel hoë eise aan die onderwyser in dié ver-

-
- 1) Cronjé. Die oorgang van die patriargale huisgesin na die klein gesin by die Afrikaner. Handhaaf, 10:4-5 & 15, 1971.
 2) Ibid.

band. Dit gee aanleiding tot rolkonflik by die onderwyser. Ouers verwag dikwels die onmoontlike van die onderwyser m.b.t. die ontwikkeling van die moontlikhede van hulle kinders.

In baie gevalle is die huisgesin in die moderne tyd van gesinsaftakeling helaas ook nie meer 'n liefdesgemeenskap nie. Al liefde wat die kind ken, is die liefde wat hy van sy onderwyser ontvang. Volgens Duvenage¹⁾, sowel as Van Dijk²⁾ is dit 'n skrilte aanklag teen die huisgesin, want volgens sy fundering en bestemming, kan die huisgesin sy liefdesfunksie nooit verbeur of afstaan aan enige ander verband of instituut nie.

Oor hierdie aangeleentheid kan stellig veel meer gesê word, dog bostaande kernagtige uiteensetting verklaar in 'n redelike mate hoedat die oorname van enkele gesinsfunksies deur die skool vanweë die differen-

-
- 1) Duvenage. Christelike lewenstyl in ons kulturele lewe met besondere verwysing na die huisgesin, p. 15-17.
 2) Van Dijk, op. cit., p. 85-88.

siasieproses, die status en rol van die hedendaagse onderwyser aan gekompliseerde en delikate eise onderwerp. Wanneer in aanmerking geneem word dat die huisgesin sosiologies gesien die "oerbron" van alle ander samelewingsvorme en groepe is¹⁾, is dit enigsins moontlik om 'n evaluering te maak van die posisie en toenemende verantwoordelikhede en funksies van die onderwyser in hierdie differensieringsproses. In steeds toenemender mate word die onderwyser 'n plaasvervangende ouer, aangesien lg. algaande weens die kulturele ontwikkeling van die mensdom geleidelik al meer en meer van sy pligte aan die skool moes afstaan - ook omdat hy algaande oor minder bekwaamheid en tyd beskik om sy plig en reg t.o.v. opvoeding volkome en alleen uit te voer.²⁾

2. Verstedeliking en massifikasie

Die verstedelikingsproses vind noue aansluiting by die differensiasieproses. Die stad is immers die plek waar differensiasie

1) Roucek & Warren. Sociology. An introduction, p. 95.

2) Coetzee. Die onderwyser (I), p. 51-52.

en spesialisasie die sterkste tot openbaring kom vanweë die groter mate van heterogeniteit t.o.v. mense en beroepe.¹⁾ Die verstedeliking in Suid-Afrika - veral van die Afrikaner - was nie 'n langsame, normale proses nie. "Dit was soos 'n skielike vloed met 'n snelle verloop, waarin die onbuigsame, vasgegroeide maatskaplike landelike orde skielik opgebreek en ver=vang is deur vloeibare en onseker lewensorde, wat hoë eise aan die aanpassingsvermoë van die Afrikaner gestel het."²⁾

Die stad met sy heterogeniteit, onper=soonlike statusverhoudinge, burokrasie, for=mele sosiale beheer, sosiale mobiliteit en vinnige veranderingstempo waar die kind ook in 'n groot mate en op 'n vroeër leeftyd met die negatiewe in die lewe gekonfronteer word,³⁾ stel vanselfsprekend ook sy hoër eise aan die skool en die onderwyser. Dit is juis en ver=al die stedelike gesin wat meer en meer van sy

1) Roode, op. cit., p. 147.

2) Van Jaarsveld. Die verstedeliking van die Afrikaner, p. 26.

3) Roode, op. cit., p. 25.

pligte en verantwoordelikhede aan die skool en onderwysers toevertrou¹⁾ en waar die onderwyser gevolglik opgewasse moet wees teen probleme soos gesagsverwerping, wangedrag en probleme wat spruit uit verbrokkelde en ontredderde gesinne. Van Jaarsveld²⁾ skets die uitwerking van verstedeliking soos volg:

"Die stad met sy kosmopolitiese en heterogene samelewing en diversiteit het 'n proses van disintegrasie van lokalisme en tradisie meegebring: die mens verkeer in 'n posisie om verindiividualiseer, gedepersonifieer, gedenasionaliseer, verinternasionaliseer, vermaterialiseer en verliberaliseer te word," en voeg dan by dat die gebrek aan Afrikaanse skole aan die beginjare van Johannesburg dr. Wm. Nicol in 1942 laat opmerk het dat 'n hele geslag vir die Afrikanerdom verlore gegaan het. Tog het die Afrikaanse primêre en hoër skole 'n bindende funksie vervul wat die ontwrigte stedelike Afrikaner vir sy volk behou het.³⁾

1) Cronjé op. cit., p. 4 - 5 & 15.

2) Van Jaarsveld, op. cit., p. 20.

3) Ibid., p. 26.

Die trek na die stad duur egter onverpoosd voort en tesame met toenemende industrialisasie, stel die verstedelike samelewing steeds hoër eise aan die onderwys en opvoeding en derhalwe aan die status en rol van die onderwyser.

Verstedeliking behels egter nie bloot die fisiese trek van mense na die stad nie, maar ook die uitbreiding van die stedelike milieu na die platteland. Dit is derhalwe nie slegs die onderwyser in die stad wat gekonfronteer word met veranderde en veranderende eise en omstandighede nie. Banning¹⁾ wys in hierdie verband daarop dat die verandering op die platteland veral langs drie lyne plaasgevind het en dat hierdie verandering steeds voortstu, t.w. op tegniese, wetenskaplik-pedagogiese en ekonomies-juridiese gebied.

1) Banning, op. cit., p. 192 - 200.

a. Op tegniese gebied

Die platteland is die afgelope 50 jaar gekenmerk deur opspraakwekkende vordering op die gebied van die tegnologie. Elektrifisering van die platteland, tesame met meganisasie en outomatisasie het die vroeëre primitiewe boerderymetodes op die agtergrond gedwing, terwyl plattelandse industrieë en koöperasies wat direk met die landboubedryf saamhang, die lig begin sien het. Dit is onnodig om daarop te wys dat die koms van bogenoemde fasiliteite na die platteland, aan die plattelandse bevolking 'n ander arbeidsritme, lewensgewoontes, mentaliteit, m.a.w. 'n ander kultuurpatroon besorg het.

Hierdie tegnologiese omwenteling op die platteland sou uiteraard weerklank moes vind in die onderwys en opvoeding van die plattelandse kind wat nou in 'n ander leefwêreld opgroei met ander eise aan die skool en die onderwys.

b. Op wetenskaplik-pedagogiese gebied

Die jonger geslag van plattelanders het sedert 'n halwe eeu in die greep gekom van rasionele en eksperimentele denke, gerig op nuttigheid, gepaard met ander lewensgewoontes en 'n ander lewenstyl. Die tydperk van groot gesinne is verby - ook op die platteland. Die plattelander het sy jarelange isolement deurbreek en neem voortaan die wêreld om hom op met 'n deur die wetenskap en tegniek voorsiene verhelderde visie. Die rasionalistiese gees van die wetenskap is nou eenmaal op sy wyse radikaal en stuit voor geen tradisionele grense nie.

Die konsumpsionele bestaansmodus van die verlede het plek gemaak vir die boerdery as 'n gespesialiseerde bedryf wat wetenskaplike opleiding verg. Landbouskole en huishoudskole moes in hierdie behoefte voorsien. Die plattelandse onderwyser moes hom daarop voorberei dat die plattelandse kind nie die veranderde wêreld vrymoedig tegemoet kan gaan met slegs die elementêre toerusting van te kan lees, skryf en reken nie. Die plattelandse kind het ook begin belang stel in ander beroepe

behalwe boerdery. Die gevolg hiervan was 'n gees van onderwysbewuswording op die platteland met gepaardgaande eise aan uitgebreide leerplanne en vakkeuses in die skool. Dit sou voortaan die taak van die plattelandse onderwysers wees om hulle ewe-as hulle stedelike kollegas, tot hierdie nuwe uitdaging te wend.

c. Op ekonomies -juridiese gebied

Gedurende die afgelope vyftig jaar het daar ook 'n kentering in die rigting van 'n kapitalistiese mentaliteit op die platteland kenbaar geword. Bekrompe spaarsaamheid het plek gemaak vir oordeelkundige kansrekening vir die toekoms. 'n Sterker gees van materialisme sou ook voortaan die platteland kenmerk en in aansluiting hierby het die boerderybevolking hulle ook in boereverenigings en landbou-unies begin organiseer om op hierdie wyse oor hulle belang te waak. Die plattelandse onderwyser sou in die skool kennis maak met die welvaartstrewe van die plattelandse kind. Beroepsopleiding sou voortaan 'n sterker aksent in die onderwys- en opvoedingsprogram van die skool ontvang met 'n swaarder belasting op die taak van

die onderwyser - ook wat sy opleiding betref.

Samevattend t.o.v. die struktuurverandering van die platteland gedurende die afgelope aantal dekades, wat ook veranderde eise aan die status en rol van die onderwyser meegebring het, meld Banning¹⁾ die volgende:

Tradisionele gebondenhede, gevestigde gesagsverhoudinge en oorgelewerde sedes en gewoontes word in snelle tempo ondermyn deur ekonomiese rasionalisme, intellektualisme en tegniese utilisme. Sommige praat van 'n sosiale kettingreaksie: industrialisme met die daarby behorende belewingswêreld, maatskaplike en politieke radikalisme, onkerklikheid. In hierdie kettingreaksie is vervleg: die kapitalistiese ekonomie, die popularisasie van biologiese en chemiese insigte en proëfnemings, die uitbreiding van meganisasie en 'n omwoeling van 'n in die loop van eeue gevormde kollektiewe bewussyn. Die kerk en skool wat slegs die beskermers van ou lewensvorme wil wees, sal stellig hulle kontak met die jonger geslag verloor.

1) Banning, op. cit., p. 195 - 200.

Die organiese lewensvorm van die platte-land is stelselmatig vervang deur 'n organisa-toriese lewensvorm. Die patriargale verhou-dinge het plek gemaak vir organisatoriese en kontraktuele verhoudinge en agter hierdie ver-skynsel is die beheersende motoriese krag van die industrialisme te bespeur wat die oog ver-al laat val op die verbreking van verbondenhe-de. In meer vertraagde tempo word die indus-trialistiese beskawingstipe na die platteland uitgebrei.

Deur die bevryding van die platteland uit sy sosiale en kulturele isolement a.g.v. moderne verkeers- en kommunikasiemedia, stroom die tegniese stedelike beskawing oor die lan-delike bevolking en in besonder in die nuwe vorme van vermaak en vryetydsbesteding, maar ook in moderne kleredrag, higiëne en sport waarteen die ou vorme nie bestand is nie. Die behoudende elemente op die platteland moes meesal swig voor die stroom van opper-vlakkighede waarteen veral die skool en die onderwyser die bolwerk moet vorm.

Wanneer nou die status en rol van die onderwyser soos in die vorige afdeling¹⁾ van hierdie hoofstuk uiteengesit is, in verband gebring word met bostaande veranderde en veranderende toestande, blyk die veranderde posisie van die onderwyser duidelik.

3. Sosiale verandering

'n Deeglike besinning oor al die fasette en aspekte van die verskynsel van sosiale verandering, verg 'n verhandeling op sigself, derhalwe sal in hierdie afdeling slegs in breë trekke enkele fasette daarvan toegelig word.

a. Definisie

Ook aan definisies en omskrywings ontbreek dit geensins wanneer dit kom by 'n wetenskaplike analise van die proses van sosiale verandering nie, dog hier word met die volgende twee volstaan:

"Social change is the development of new meanings and values, or the substitution of

1) Kyk afd. B.2 van hierdie hoofstuk.

new ones for old, and thus it involves changes in the characteristic behavior patterns in a society... Social change will be conceived as a fairly large-scale change in a number of related meanings and values, affecting the behavior of most people who occupy a certain role or a number of related roles. Social change thus has a direction, even if we cannot say that it has a purpose, and it involves a culture and not merely the behavior of a small number of individuals."¹⁾

Wirth²⁾ definieer sosiale verandering as: "... the ^rboard transformations going on in society, the manner in which they affect institutions, attitudes, ideas, behavior and the problem situations which men confront."

Bogenoemde twee definisies is geselekteer, aangesien dit sosiale verandering in die wydste sin omskryf. Juis hierin is 'n legio van faktore te vinde wat die veranderende onderwyssituasie noodsaak.

1) MacIver. Society. A textbook of sociology, p. 391.

2) Wirth, op. cit., 198 - 199.

b. Faktore

Bierstedt¹⁾ wys daarop dat daar 'n ryke verskeidenheid faktorkategorieë m.b.t. die oorsaak van sosiale verandering bestaan dog hy sonder die volgende faktore uit:

(1) Die geografiese faktor

Dit is gebaseer op die uitwerking van kosmiese steurings, sonvlekke, die stand van die hemelligame, asook klimatologiese faktore.

(2) Die biologiese faktor

Fisiese rasseverskille tussen mense dien in hierdie geval as grondslag in die betekenis van biologiese integrasie, d.w.s. bloedvermenging, wat 'n veranderde leefwyse tot gevolg het. Dit sluit ook aan by kulturele vermenging in die huwelik en gesinslewe.

1) Bierstedt, op. cit., p.516 - 543.

(3) Die demografiese faktor

Bevolkingsdigtheid en die grootte van gemeenskappe is uiteraard 'n belangrike bydraende faktor tot sosiale verandering. In Suid-Afrika het die ontvolking van die platteland bv. in die onderwys bygedra tot sentralisasie wat plaasskole betref en die gevolglike sluiting van sekere kleinere skole. Skole word in groter sentra-dorpe en stede-gestig. Kosskole is in dorpe en stede- in 'n sekere sin ook die resultaat hiervan, met gepaardgaande pligte en verantwoordelikhede wat die status en rol van die onderwyser ingrypend maak. Indien die onderwyser 'n plaasvervangende ouer¹⁾ is, is hy dit des te meer in die kosskool waar die kind dag en nag toe vertrou is aan die sorg en leiding van die diensdoende personeel.

(4) Politieke en militêre faktore

Hierdie faktore spreek duidelik vir hulleself. Ook in die Suid-Afrikaanse samelewing het hierdie twee faktore op ingrypende wyse

1) Coetzee. Die onderwyser (I), p. 52.

bygedra tot die proses van sosiale verandering. Enige staat van oorlog bring noodwendig 'n ver=traging in ontwikkeling mee. Ook Suid-Afrika is a.g.v. die Vryheids- en ander oorloë hier te lande, asook die twee wêreldoorloë hierdie offers nie gespaar nie.

'n Faktor wat noue aansluiting hierby vind is kultuurkontak.¹⁾ Rose²⁾ meld in hierdie verband: " This theory, in brief, holds that major changes in a society occur as a result of contact with other societies". In die his=toriese ontwikkeling van die Suid-Afrikaanse samelewing is hierdie feit baie duidelik merk=baar. 'n Belangrike gebeurtenis in hierdie op=sig is die ontdekking van goud en diamante, wat aanleiding gegee het tot die instroming van heterogene kultuurgroepe met noodwendige groot=skaalse kultuurvermenging tot gevolg. Die plattelandse Suid-Afrikaner maak nou vir die eerste maal kennis met die sogenaamde kapi=

1) Kruger. Enkele aspekte van die invloed van sosiale verandering op die moderne samele=wing, p. 34.

2) Rose. Sociology. The study of human re=lations, p. 342.

taal-huishouding wat die Suid-Afrikaanse leefwyse ingrypend in gedrang bring. Die ekonomie in samehang met die wetenskap en tegniek neem in hierdie historiese tydvak 'n prominente plek in. Vreemde kultuurprodukte word in 'n relatief kort tydperk geassimileer, terwyl uitgediende kultuurelemente verdwyn. Die uiteindelike gevolg was die aanvang van die verstedelingsproses, die implikasies waarvan reeds op gewys is. Binne 'n redelike kort tyd verander Suid-Afrika van 'n landbou- na 'n industrieland met 'n gepaardgaande verandering van die hele Suid-Afrikaanse lewenspatroon.

In die dramatiese wordingsgeskiedenis van die Afrikanervolk was daar talryke gebeurtenisse van politieke en militêre aard wat in die proses van sosiale verandering - ook en veral wat die onderwys betref - 'n ingrypende rol gespeel het. As enkele voorbeelde word o.a. genoem die koms van die Britte na die Kaapkolonie, gevolg deur die verengelsingbeleid van die Kaapse bewindvoerders. In die skool en kerk het dit sterk weerklank gevind. Die instelling van Engels as voertaal in die skole het 'n hewige taalstryd laat ontkenen wat hom in hoofsaak in die onderwys afge-

speel het. Die weifelende beleid van die Britse goewerneurs gee regstreekse aanleiding tot die Groot Trek - 'n reuse-eksodus van tussens 8 000 en 10 000 blankes¹⁾ vanuit die Kaapkolonie die onbekende binneland in. Dit is in hierdie pioniersjare dat die huisgesin sy plek as die enigste opvoedings- en onderwysmilieu volwaardig volgestaan het. Die Britse imperiale ekspansionistiese beleid het egter daartoe bygedra dat die taal- en kultuurstryd in die Noorde fel voortgesit is. Die Vryheidsoorloë met ontwrigtende en ontredderende gevolge sou afspeel en daarna sou dit nog etlike jare duur voordat stabilisasie op onderwys- en ander gebiede sou intree.

5. Tegnologiese en ekonomiese faktore

Verbeterde tegnologie gee aanleiding tot beter en vinniger verkeers- en kommunikasie-media met 'n gepaardgaande versnelde lewens-tempo. Op sy beurt gee die tegnologie aanleiding tot industrialisasie wat nou saamhang met 'n bloeiende ekonomie en verstedeliking en massifikasie.

1) Calitz. Geloftedag. Sy ontstaan, inhoud en betekenis. Handhaaf, 3:18, 1972.

Hiermee word volstaan wat betref die blootlegging van enkele faktore wat 'n rol gespeel het en nog speel t.o.v. die veranderende en veranderende status en rol van die blanke onderwyser in Suid-Afrika. Ten slotte word 'n kort toepassing gemaak.

4. Die uitwerking van hierdie faktore op die status en rol van die onderwyser

Daar is in die loop van die bespreking van bostaande drie kategorieë van faktore, telkens verwys na die status en rol van die onderwyser as bemanner van die voorste linie wanneer verandering van watter aard ookal, intree. Die uitwerking op die status en rol van die onderwyser is eintlik voor die hand liggend, dog by wyse van afronding, word enkele aspekte toegelig.

Die onderwys in Suid-Afrika in die pre-industriële of landelike tydperk was eenvoudig en tot die absolute essensiële beperk, dog prakties en voldoende vir daardie tyd.¹⁾

1) Pistorius. Gister en vandag in die opvoeding, p. 250.

Namate die proses van sosiale verandering, differensiasie en verstedeliking, gestimuleer deur talle faktore en aangevul deur 'n steeds meer en meer kompleks wordende Suid-Afrikaanse samelewing, word die vraag na meer gespesialiseerde onderwys dringender.¹⁾

Cronjé en Venter²⁾ meld dat in Suid-Afrika in die pionierstydperk die onderwys in die binneland aan rondtrekkende "meesters" toevertrou is. Hulle was dikwels ontslane soldate, matrose of ander amptenare met geringe bevoegdheide. Die vernaamste doel van hierdie onderwys was om die kinders te leer lees, skryf en reken. Die eintlike opvoeder was die moeder.

Banks³⁾ wys soos volg tereg daarop dat "in the past, education has had primarily a conservative function, transmitting a relatively unchanging culture and traditional skills to the new generation."

1) Pistorius, op. cit., p. 290.

2) Cronjé & Venter. Die patriargale familie, p. 117 - 118.

3) Banks, op. cit., p. 201.

Vandag egter, sien die status en rol van die onderwyser a.g.v. 'n wye reeks meewerkende faktore daar heeltemal anders uit. Veranderde tegnologie, wetenskap, hoër lewenstandaarde, die moderne neiging tot aftakeling van waardes en norme, kortom, die dikwels positiewe inbeuring van die onderwys en die onderwyser teen 'n stroom van negatiewe elemente, het in 'n groot mate bygedra tot die hedendaagse kompleksiteit en kwesbaarheid van die onderwyser se status en rol.¹⁾ Dit is o.a. hierdie faktore wat die onderwyser se beroep oorsprong laat gee aan vele rolle met soms botsende norme ten gevolge waarvan hy blootgestel is aan 'n verskeidenheid eise waaraan hy nie altyd kan voldoen nie.

Ten slotte wys Musgrove & Taylor²⁾ daarop dat daar mense is wat aanvoer dat die rol van die onderwyser nog meer wydlopend moet word op 'n tydskop dat die meeste professionele rolle meer en meer gespesialiseerd en spesifiek word. As motief word aangevoer dat die diversifisering van die onderwysersrol hom in staat stel om oor 'n wyer sosiale veld

1) Stinnet. The profession of teaching, p.12.

2) Musgrove & Taylor, op. cit., p. 59.

van ouerlike funksies te kan beskik. Die moont=likheid en werklikheid van die voortdurende ver=andering in die status en rol van die onderwyser blyk op hierdie wyse dan onontbeerlik en van die grootste belang te wees.

IV. Samevatting

Verskeie kernaspekte van hierdie navoer= sing is in hierdie hoofstuk toegelig. Eer=stens is 'n struktuur-analise van die skool as die werksmilieu van die onderwyser gegee, met beklemtoning van die funksies en samestellen=de elemente. Klem is gelê op die enorme taak van die onderwyser in die hedendaagse skool en is gewys op die gevaar van veridealisering van die beeld van die onderwyser, met erken=ning van die feit dat die onderwyser nouliks oorvolmaak toegerus kan wees vir so 'n ont= sagtelike taak en verantwoordelikheid. Die ideale onderwyser moet bv. oor sekere be=sondere gawes en talente beskik wat inherent deel van sy karakter en persoonlikheid be=hoort te wees.

Ook is vervolgens aandag gegee aan die wyse waarop die jongste onderwyswetgewing steeds hoër eise aan die onderwyser stel. As plaasvervangende ouer in 'n tydperk waarin die gesin steeds meer en meer van sy vroeëre funksies aan die skool oordra, kan en mag die onderwyser egter nooit die ouer van sy verantwoordelikheid vanweë die binding van die doopbelofte, asook die funderings- en bestemmingsfunksie van die huisgesin, onthef nie.

Aangesien die sisteembenadering as wetenskaplike metode vir die analise van die status en rol van die onderwyser in hierdie navorsing aangewend word, was dit in die derde plek nodig om duidelikheid te kry oor die aanwendbaarheid van hierdie metode vir 'n struktuuranalise van die skool as 'n sosiale sisteem. Hieruit het geblyk dat die sisteembenadering as sodanig ook 'n uiters bruikbare instrument in die hand van die Christen-wetenskaplike kan wees vir die bestudering van die struktuur en funksies van sosiale sisteme.

Vierdens is aandag gegee aan die kompleksiteit van die status en rol van die onderwyser in die hede en is o.a. daarop gewys dat

hierdie verwikkeldheid van sy status en rol geleë is in 'n gediversifiseerde rolstel wat die gunstige teelaarde vir rol- en statuskonflik kan vorm. Daarby is die rolstel van die onderwyser, juis vanweë die uitgebreidheid daarvan oor 'n besonder wye spektrum van posisies en persone, nie behoorlik geïnstitusionaliseer nie, m.a.w. daar heers nie eenstemmigheid onder die onderwyser se rolgenote en rolstelde t.o.v. rolverwagtinge nie. Hierby het die onderwyser ook nog sy selfbeeld waarvolgens hy konformeer aan norme en rolverwagtings ooreenkomstig sy eie beskouing daarvan.

In die vyfde plek is sekere faktorkategorieë blootgelê wat aanleiding gee tot die veranderdheid en veranderlikheid van die status en rol van die blanke onderwyser in Suid-Afrika. Hierdie faktore is gegroepeer onder die opskrifte maatskaplike differensiasie; verstedeliking en sosiale verandering, terwyl laasgenoemde eintlik die eerste twee insluit. 'n Kort historiese blik is gewerp by die blootlegging van enkele ingrypende faktore in die wordingsgeskiedenis van die Afrikanervolk, w.o. verengelsing, die Groot Trek, oorloë, tegnologiese en ekonomiese ontwikkelings.

ling, verstedeliking en industrialisasie.

Daar word gekonkludeer dat die onderwys en by name die onderwyser, maar alte dikwels as buffer en weerligafleier dien teen die verswelgende golf van voortdurende verandering en dat hy in hierdie defensiewe, sowel as dikwels offensiewe hoedanigheid, as veldheer die voorposte beman en die pad moet aanwys vir hulle vir wie hy maar alte dikwels die eerste en naaste skyf vir onverdiende kritiek is.